
УДК: 811.161.2

Оксана Ніка (м. Київ)

ТЕОРІЯ МОДУСУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Визначено статус модусу як метакатегорії, основних модусних категорій – евіденційності, персуазивності, епістемічності та характеристики відповідних модусних смислів: евіденційних, персуазивних, епістемічних. Запропоновано новий в історичній лінгвістиці погляд на модус як дискурсивну категорію, що віддзеркалює в тексті результат когнітивного процесу мовця у вигляді його ставлення до джерела інформації і способу її отримання, ступенів достовірності мовця щодо повідомлюваного, до епістемічних понять. Визначено когнітивно-епістемічну специфіку модусу.

Ключові слова: модус, евіденційність, персуазивність, епістемічність, староукраїнська літературна мова, дискурс-аналіз.

У лінгвістиці теза про суб'єктивність у мові та мовленні була розвинена в дослідженнях Ш. Баллі [2], який визначення модусу і диктуму виводив із фундаментальної властивості людської психіки протиставляти план „я” (план суб'єктивний, індивідуальний, частковий, властивий реченню-висловленню як результат мисленневої діяльності суб'єкта-мовця) плану „не-я” (плану онтологічному, об'єктивному, загальному), Е. Бенвеніста [3], який „ego” мовця і суб'єкта, матеріалізоване та індивідуалізоване у процесі творення висловлення, у виразив у „відбитках присутності” мовця.

Із розвитком когнітології актуалізується дослідження модусу, що відображає не денотат, а досвід людини, її знання, міркування, уявлення про світ. Розрізнення інтенціоналу та екстенціоналу в логіці (Р. Карнап, Б. Рассел) і лінгвістиці (Ю.С. Степанов, Н.Д. Аругюнова та ін.) поглиблює вивчення інтенціональної семантики (поняттевої, сигніфікативної, смислової), на відміну від екстенціональної (референційної, предметної, денотативної). Акцент на вивченні інтенціоналу, що передбачає поняттеву, сигніфікативну, смислову співвіднесеність, мотивував увагу до інтенціональних контекстів, недескриптивних слів (логічних зв'язок, кванторів, локаційних (дейктичних) маркерів, перформативів,

модусних дієслів), певних синтаксичних структур, що увиразнювали суб'єктивну інтерпретанту.

У працях із теорії референції, семантичних предикатів, інтенціональності, прагматики та ін. звернення до природних мов, лінгвістична інтерпретація мовлення відкрили нові аспекти в досліджуваних логікою явищах, актуалізували підходи до логічного аналізу модусу в лінгвістиці. Інтеграція лінгвістики і логіки доводить, що модальні логіки знаходять продовження в лінгвістичній аргументації, акцентується увага на теоретичних „розширеннях” теорії „можливих світів”: „індивідних концептах” Р. Карнапа [13: 267], епістемічному суб'єкті Я. Хінтікки [21: 229]. У центрі дослідження не абстрактні модальності у вигляді логічних виведень чи абстрагованих урахувань позиції мовця, а сфера модальної інформації, що увиразнює епістемічний суб'єкт. Аспекти вивчення „можливих світів”, як вони склалися в модальній логіці, відзначаються в їх проекції на мовну концептуалізацію для пропозиційних настанов, інтенціональних контекстів.

Інтенціональна сфера увиразнюється у співвідношенні модусу до диктуму, у модальній рамці речення, висловлення, що накладається на дескрипцію (пропозицію), у шифтерах як рухливих показниках висловлення, у сукупності різних мовних засобів, що характеризують суб'єктивні аспекти повідомлюваного. Релевантність цих показників речення-висловлення визначалася мовцем, тому їх аналіз комплементувався прагматикою.

Отже, увага дослідників зосереджена на продуктивних напрямках вивчення модусу: функціонально-семантичних полях модальності, інтенціональності, пропозиції і модальній рамці, актуалізації, логічному аналізі мови, лінгвопрагматиці, дискурсології, а також на увиразненні авторської дослідницької позиції („евіденційність” Р. Якобсона, „семантичні примітиви” А. Вежбицької).

В українській лінгвістиці вивчення модусу ґрунтується на функціональній теорії, опрацьованій у роботах І.Р. Вихованця [5-7], К.Г. Городенської [7; 8], Н.В. Гуйванюк [9; 10], М.Я. Плющ [16], А.П. Загнітка [12] та ін. Окрема увага приділена диференціації модусу, уточненню модусних категорій, співвідношенню модусу і диктуму у структурі українського речення [22], соціальним категоріям модусу в текстах епістолярного жанру [19].

Більшою мірою в українській лінгвістиці опрацьована проблематика модальності: в аспектах співвідношення об'єктивного і суб'єктивного, інтерпретації комунікативно-модальних характеристик речення, висловлення (І.Р. Вихованець, Н.В. Гуйванюк), моделювання функціонально-семантичних полів суб'єктивної модальності (В.М. Ткачук), дослідження комунікативної модальності (С.Т. Шабат, С.В. Харченко), вивчення семантико-синтаксичного спектру модальних значень (А.М. Агафонова, Н.П. Гальона, В.А. Чолкан). На матеріалі українських текстів новітні напрями представлені в дослідженнях модальної граматики дискурсу [4].

Отже, теоретичною основою для з'ясування специфіки категорії модусу стали: розрізнення екстенціоналу та інтенціоналу, їх вираження мовними засобами (Ю.С. Степанов, Н.Д. Арутюнова); розуміння відносності поділу модальності на об'єктивну/суб'єктивну (О.М. Пешковський, О.С. Мельничук, І.Р. Вихованець), їх деактуалізація у прагматичі (Ю.С. Степанов); визначення текстотвірного характеру (І.Р. Гальперін, Г.Я. Солганик, З.Я. Тураєва, І.В. Смуцинська); характеристика модусу як складної категорії (Т.В. Булигіна, Т.В. Шмельова, Н.Ю. Павловська, В.Д. Шинкарук); розгляд модусу в концептах інтелектуалізації української літературної мови (Л.І. Шевченко).

Характеристики суб'єктивного модусу співвіднесені з позицією мовця, який сприймає та оцінює явища дискурсивного світу, тому модус атрибутує спосіб опрацювання інформації у процесі відбиття у мові і мовленні дійсності крізь свідомість мовця, що перетворює модус на *антропоцентричну* категорію, яка виражає різні типи відношень між висловленням мовця до дійсності чи до повідомлюваного. Отже, вона передбачає зв'язки із суб'єктивним фокусом у мові і текстах, що локалізують, диференціюють модусні смисли.

Висвітлення модусу як *дискурсивної* категорії ґрунтується на теорії „можливих світів”, що активно використовується у модальній логіці й дискурсології, а також у постульованих прагмалінгвістикою та дискурсологією принципах реального використання мови з погляду суб'єкта, феноменології як методологічній основі дискурсивного аналізу, що релятивізує текст, дискурс із погляду індивідуальної свідомості та інтерактивності, інтерсуб'єктності. Відповідно, акцентується увага на ситуативності модусних смислів, функціональній амбівалентності, що відповідає принципу реального використання мови суб'єктом. У цьому разі *дискурс* розуміється як мотивована дискурсивною ситуацією мовленнєва діяльність; *текст* — результат мовленнєвої діяльності, складник дискурсу, в якому експлікується модус.

Модус є когнітивною ознакою, оскільки вербалізує в тексті результат когнітивного процесу мовця, який оцінює, виявляє певні характеристики дискурсивної ситуації, що постулюється ним як актуалізована (категорія локації), розглядається крізь призму знання мовця (категорія епістемічності), її реальності/ірреальності (категорія модальності), ступеня впевненості щодо встановлюваних ним відношень (категорія персуазивності), як і відомості про неї, що ґрунтується на власних перцептивних характеристиках чи переосмислена мовцем через свідомість „іншого” (категорія евіденційності).

На цій основі визначено поняттєво-термінологічне співвідношення модусу і модальності, оскільки обидва терміни прийшли в лінгвістику з логіки для інтерпретації диктуму (пропозиції), проте модус позначає ширше поняття, ніж модальність. Для уникнення термінологічної непорядкованості та синонімічності доцільно визначати модус як метакатегорію, а модальність — як одну з модусних категорій, що позначає реальність/ірреальність повідомлюваного до

дійсності з погляду мовця і перебуває у взаємозв'язках з іншими категоріями.

Отже, різноманітність характеристик, об'єднаних терміном „модус”, конститує його як *метакатегорію*, яка структурована модусними категоріями, що експлікуються чи представлені імпліцитно.

На нашу думку, основними модусними категоріями є евіденційність, персуазивність, епістемічність, що реалізуються в модусних смислах прямої та непрямої евіденційності, категоричної і проблематичної достовірності, епістемічних модусних смислах „знання”, „власна думка” та ін.

Термін „евіденційність” увів у науковий обіг Р.О. Якобсон [23], позначивши ним шифтери як рухливі показники висловлення. За нашою концепцією, категорія *евіденційності* характеризує модус як результат когнітивного процесу мовця, спрямованого на співвіднесення висловлюваного з власним сприйняттям, із повідомленням „іншого” і характеризує його з оцінного погляду.

Відповідно до протиставлення „я — інший” проектується різні способи отримання інформації, за якими диференціюються основні модусні смисли: пряма і непряма евіденційність та адекватні засоби їх вираження. Основними лексико-синтаксичними засобами вираження евіденційності є складнопідрядні речення з підрядним з'ясувальним, де евіденційний модус (евіденційна рамка) виражена предикатами на позначення мовлення, а також парантези (ксенопоказники) з вказівкою на джерело інформації.

Модусна категорія *персуазивності* характеризує результат когнітивного процесу мовця, спрямованого на вираження модусних смислів, що передають ступені достовірності, впевненості чи невпевненості мовця щодо повідомлюваного в тексті. Диференціація категоричності і проблематичності частіше вербалізується за допомогою лексико-граматичних засобів (модальних дієслів, прислівників, часток, парантетичного/непарантетичного, предикативного/непредикативного використання, особливостей словопорядку та ін.), що не виключає імпліцитний модус.

До основних модусних категорій зарахована *епістемічність*, яку розуміємо як результат когнітивного процесу мовця, спрямованого на відображення в тексті знань, інференції, власної думки. Складність поняття епістемічності, зв'язок епістемічних смислів із персуазивними, евіденційними визначає полівалентність засобів їх вираження, проте основним засобом вираження цієї категорії виступають епістемічні дієслова, а також перцептивні дієслова в епістемічному значенні та ін., особлива роль надається пресупозиції і контексту. Вузьке розуміння модусу знання в лінгвістичних традиціях Н.Д. Арутюнової [1: 123] спирається на семантико-прагматичні особливості висловлення, проте повнішої інтерпретації епістемічність набуває в дискурсі.

Взаємозв'язок між основними модусними категоріями простежується у співвідношеннях категоричної персуазивності з повним і до-

стовірним знанням, відсутність або неповнота якого передбачає проблематичну достовірність повідомлюваного, що конкретизується з погляду засвідченості її мовцем, авторитетності цитованого джерела та ін. Специфіка різновидів дискурсу за сферами і характером комунікації позначається на характеристичності модусу: так, епістемічність має значення для ефективності аргументації, бо впевненість і категоричність висловлюваного мовцем виражає високу достовірність, що справляє вплив на адресата.

Проаналізовані нами основні категорії персуазивності, евіденційності та епістемічності взаємодіють з іншими категоріями модусу: модальністю, що характеризує реальність/ірреальність повідомлюваного з погляду мовця, та оцінністю подій чи висловлень, що стали об'єктом авторської аксіології.

Отже, модус конституюється різними модусними категоріями та узагальнює репрезентовані ними вияви суб'єктивного. *Комунікативно-дискурсивна* парадигма лінгвістичного знання визначає нові пріоритети дослідження мови, що відкриває можливості комунікативно-дискурсивного аналізу в історичній площині дослідження, зокрема з'ясуванню сутності, характеристик, типів і засобів вираження модусу як історичної категорії, встановленню модусних смислів у дискурсивному масштабі.

Історична мотивація модусу спирається на теоретичне визначення *поняттєвої категорії*, за допомогою якої „передаються в самій мові поняття, що існують у певному суспільному середовищі” [14: 93]. Сутність модусу як поняттєвої категорії, тобто когнітивної, виявляється в тому, що вона пов'язана з аспектами буття і його відображенням у мовній свідомості, що визначає належність її до кола центральних, а також передбачає мотивацію історичної змінюваності, спричиненої перетвореннями в соціумі.

У зв'язку з цим виявляється взаємозалежність *комунікативної лінгвістики і когнітології*, оскільки аналіз модусу як поняттєвої категорії стосується важливих аспектів людського буття і представлення його у свідомості і в мові: „ці поняття не описуються за допомогою мови, а виявляються в ній самій, в її лексиці і граматичному ладі” [Там само]. Відповідно, *комунікативно-дискурсивна* парадигма лінгвістичного знання зумовлює дослідження діахронічної специфіки модусу як результату взаємодії комунікації і когніції.

Безперечно, комунікативна функція мови, як і модус, є ахронічними, інша річ — межі їх прояву в різні історичні періоди. Отже, для реконструкції модусу в давній мові визначаємо особливості цієї категорії, що забезпечують урахування історичної змінюваності: її поняттєвий характер і суб'єктивність. Мотивація історичної змінюваності, яка є наслідком змін, що відбуваються в суспільстві, визначає одну з важливих характеристик розуміння модусу в діахронії, атрибутує модус як *історичну* категорію. Характеристика цієї категорії залежить від історично мотивованих зумовленостей: моделі пізнання, епістемі, що встановлюють

закономірності у співвіднесеннях форми свідомості з соціокультурною традицією.

Крізь призму дискурс-аналізу та історичної реконструкції уточнюється специфіка застосування дискурс-аналізу в історико-мовному дослідженні, взаємозв'язок когнітивного і комунікативного аспектів.

Ми врахували той факт, що дискурс аналізується, по-перше, як один із можливих світів (лінгвістична традиція Е. Бенвеніста, продовжена у працях Ю.С. Степанова та ін.), по-друге, з погляду соціальних характеристик (дискурсивна формація, епістема, за М. Фуко). Основою „археології знання” є сукупність текстів, регламентований дискурс [20], тоді як Е. Бенвеніст називав дискурсом мовлення, невіддільне від мовця, „привласнюване” мовцем, тому й дискурс набуває особистісних характеристик „я-мовця”. Розвиток цієї ідеї під впливом теорії „можливих світів” продовжив Ю.С. Степанов [17], який співвідніс дискурс з особливим можливим альтернативним світом у світі мови, що конструюється особливою граматиною, лексиконом, правилами слововживання, синтаксисом, семантикою та власним ідеальним адресатом, тому кожен дискурс — це один із „можливих світів”. Залежність дискурсу від змінних когнітивних характеристик користувачів мови і від контексту представили Т. ван Дейк і В. Кінч у *когнітивній теорії дискурсу* [11].

Обидва аспекти, що розглядають особливості індивідуалізованого чи історично узагальненого дискурсу, взаємодоповнюють один одного. Так, для дослідження староукраїнських текстів другої половини XVI — першої половини XVII ст. має значення традиційна епістема, що в цьому випадку трактується як оновлена традиція і накладає відбиток на дискурс загалом. У тексті ж прочитується позиція автора, що характеризує його суб'єктивний модус.

Дискурсивний статус модусу є інваріантним визначенням, що розкриває сутність цієї складної категорії, багатоманітність і різноплановість її вираження у мовленнєвій діяльності, тому визначення модусу як дискурсивної категорії є основним, прийнятим у цьому дослідженні. Ця кваліфікація не заперечує його як *текстотвірної категорії*, а розширює межі дослідження.

Для повного та адекватного аналізу модусу як дискурсивної категорії враховуються різні аспекти: по-перше, характеристика з погляду процесуальності мовленнєвої діяльності, діалогічності, що визначає загальну специфіку дискурсивного аналізу; з іншого боку, дискурсивність відкриває для дослідника можливості „зчитування”, інтерпретації модусу, оскільки аналіз будь-якого тексту, а тим більше писемної пам'ятки, виявляється недостатнім без реконструкції сукупності культурних, соціальних та ін. зумовленостей її виникнення, функціонування, сприйняття сучасниками.

Дискурс-аналіз логічно застосовувати до тих писемних пам'яток певного періоду, на основі дослідження яких є реальним реконструювати мовленнєву діяльність з огляду на її ситуативну зумовленість.

Історичні обмеження дискурсу певним чином мотивовані тим, що його виток пов'язані з вивченням саме усного мовлення, з діалогічністю, яка впливає з такого розуміння об'єкта дослідження. Із цієї причини в лінгвістиці певний період домінувало положення, що дискурс як „мовлення, занурене в життя”, не застосовується до писемних пам'яток, бо їх зв'язок із соціокультурною ситуацією не встановлюється безпосередньо. Утім, мотивація давнього тексту широким культурним контекстом, акцент на учасниках історичного процесу вже апробовані в історичній семіотиці (Ю.М. Лотман, Б.А. Успенський).

В історичній лінгвістиці комплексний аналіз категорії модусу, основних модусних смислів ще не був предметом спеціальної розвідки. Основою для всебічного і повного аналізу модусу слугували історичні праці про: формування різновидів комунікативної модальності (О.С. Мельничук), розвиток засобів вираження суб'єктивної модальності, зокрема модальних часток (К.С. Симонова), на матеріалі писемних пам'яток староукраїнської мови. В еволюційному співвідношенні аналізувалися різновиди модальності, вираженої за допомогою способу дієслова, модальних слів (С.С. Вауліна, М.В. Ляпон), вставних слів і конструкцій (В.О. Іцкович, Н.Ю. Павловська), „структур мовлення” (Є.С. Отін) на основі староросійських текстів.

Утім, ситуативна маркованість, альтернатива „я — інший” мотивують доцільність і необхідність дискурс-аналізу текстів, що уможливорює інтерпретацію модусу як дискурсивної категорії, встановлення взаємозв'язку між мовленнєвими і мовними категоріями. Останнє набуває ваги у зв'язку з історичними співвідношеннями мова/мовлення, оскільки „все діахронічне в мові є таким лише через мовлення” [18: 125].

Підставами для дискурсивного аналізу писемних пам'яток слугують: апробація лінгвотекстологічного методу в історичній лінгвістиці, що репрезентують праці В.Г. Скляренка, В.В. Німчука, В.Ю. Франчук, М.М. Пещак, М.І. Зубова та ін.; легітимізація дискурсу в історії мови, ілюстрацією чого є дослідження художнього дискурсу в історії французької мови і культури (В.Б. Бурбело), філософського дискурсу давньогрецької мови (А.С. Шадчина); достовірність і повнота історичної реконструкції дискурсу, що враховує результати та висновки різногалузевих досліджень.

Доцільність застосування дискурс-аналізу до текстів XVI — XVII ст. також мотивована активізацією слів *дишкурсь*, *дискурсь*, *діскурсь*, *дишкурвати*, *дішкурвати*, *дискурвати*, що підтвердили писемні пам'ятки, „Словник української мови XVI — першої половини XVII ст.” (СУМ VII: 28–29): єсть каждого Хрїстіа(н)ского Казнодѣи пови(н)ност, не дишкурсы о непонѣты(х) вѣры тає(м)ни(ц) скрыто-стѣ(х) строити, але воли и приказа(н)ѣ(м) Бѣ(з)ски(м) просты(х) и неуки(х) люде(и) оучити (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 6 ненум.).

Історична реконструкція мовленнєвої діяльності на основі тексту як її результату, когнітивного процесу мовця, який постулює

суб'єктивний модус, перебуває в колі реальної проблематики, що пов'язана, з одного боку, з традиціями дискурсивного аналізу, спрямованого на вивчення усного мовлення в режимі *on-line*, з іншого, – з історичними обмеженнями, що ускладнюють теоретичне моделювання в діахронії.

У зв'язку з цим доцільно визначити теоретичні основи для характеристики певного історичного періоду з погляду маніфестації умов, обмежень і можливостей мовного спілкування в термінах „дискурсивна формація”, „дискурсивна практика”, „епістема” (М. Фуко, Ж.-Ф. Лютар), встановити основні характеристики дискурсу: його історичність, процесуальність, діалогічність, з'ясувати соціокогнітивні характеристики авторів текстів. В історичній площині дискурс передбачає характерну для дискурсології релятивізацію залежно від мовця і розуміння дискурсу як відповідності форми свідомості соціокультурній традиції. Ці продуктивні ідеї набувають ваги для історико-мовного дослідження, екстраполюючи процесуальність (дискурс будується), визначеність в історичному часі (дискурс – фрагмент історії) та еволюцію, прочитану у вигляді руху епістем, зміни дискурсивних практик та ін.

За нашими спостереженнями, модусні смисли у староукраїнській літературній мові і текстах другої половини XVI – першої половини XVII ст. віддзеркалюють оновлену традиційну епістему. Під цим кутом зору визначено основи діахронічного дослідження модусу, що постулює його історичну змінюваність, залежність ступеня та різноплановості вияву від певного періоду, типу епістем, співвідношень суспільного та індивідуального.

Так, характерне для цього часу домінування традиції, авторитету, частотність цитування, що продовжують традиційну епістему, узгоджується з виявленням особливостей модусу як *когнітивно-епістемічної* категорії, яка конституює тогочасного мовця як суб'єкта пізнавального процесу, експлікує результат його діяльності у вигляді оцінок дійсності та повідомлюваного. Загалом зміни, які відбулися у мовній свідомості людини другої половини XVI – першої половини XVII ст., припускають можливість визначення у тому чи тому об'єкті різних аспектів, інших оцінок, що продовжує відкриття „я” в епістемічному розумінні, створюючи стереоскопічність, поліфонію тексту. Ця ситуація знайшла відображення у мовній свідомості полемістів, які в новочасних умовах зосередилися на пошуку дієвих форм переконування, на підкресленні індивідуальної відповідальності у питаннях віри, особистої причетності до обстоювання легітимності своєї віри, що підкреслювало роль суб'єктивного модусу в текстах цього періоду [15].

Альтернація модусу в полемічному дискурсі другої половини XVI – першої половини XVII ст. засвідчує протиставлення „я” „іншому”, яке виражалось в постійному усвідомленні себе на фоні свідомості іншого, що зумовило виявлення спектру різнопланових модусних смислів у діалозі, в сукупності діалогічних відношень (автор полемічного тексту – його опонент, автор – читач, автор – Бог) у прозовому

тексті, представленому у вигляді листа, послання, казання, теологічного трактату.

Розрізнення сфер „я” і „не-я”, що накладалися на інтенційну сутність полеміки, були асоційовані з діалогічністю як основним принципом дискурсу, пов’язані з розвитком діалогічної форми писемної комунікації, поглибленням діалогічних відношень у прозовому тексті. Відповідно до дискурсивної ситуації парадигма діалогічності розкривається текстово — у теологічному діалозі та діалогічних відношеннях у структурі тексту, а також у діалозі культур, релігій.

Референція, рефлексія, аксіологія віддзеркалюються в ієрархізації когніцій, що мотивують дискурсивні епістемічні трансформації, коли віра атрибується з фактом знання, логічним спростуванням і обґрунтуванням, раціональним виведенням „істинності знання” — за інференційністю, власною думкою та ін. Апелювання до розуму, книжності, освіченості, апробування силогістики до питань віри засвідчило новий, дискурсивно мотивований принцип „церква+освіченість”, що визначило інтелектуальні інтенції українських книжників, засадничий принцип інтелектуалізації літературної мови.

У цьому разі історичність модусу репрезентує традиційну оновлену епістему, відображає специфіку значень, характерних для певного періоду, історичної форми свідомості, реалізується в авторському виборі та селекції, що вмотивовує модус як *епістемічно-когнітивну категорію*.

Загальна тенденція, що ґрунтується на дослідженні модусу як *історичної категорії*, віддзеркалює ступені формування спеціалізованих засобів для її вираження в цей період, співвідношення синтетичних та аналітичних способів, варіативність, інтерпретовану з погляду предикативного/непредикативного, непарантетичного/парантетичного використання, особливостей словопорядку та ін. Ця тенденція конкретизується у зростанні значення епістемічних дієслів, які виражають оцінку мовцем дії/події чи висловлюваного, а також в активізації модальних слів на позначення сумніву, невпевненості, припущення. Це підтверджується висновком про розвиток засобів, зокрема модальних дієслів, прислівників, часток на їх позначення.

Розширення евіденційного модусу пов’язане із засвідченістю мовця, його оцінкою джерела повідомлюваного, збільшенням „вертикального контексту”, що узагальнено у вигляді репертуару лексико-граматичних засобів, зокрема у конструкціях переповідності, парантетичному використанні сполучників та їх впливі на модифікацію значення.

Особливості дослідження модусу як історичної категорії зумовлюють: встановлення характеру і способу творення текстів, що співвідноситься з динамікою староукраїнської літературної мови („простої мови”); реконструкцію суб’єктивного модусу в діахронії; висвітлення аспектів модусу в контексті інтелектуалізації староукраїнської літературної мови; обґрунтування актуалізації прямої евіденційності та інтерпретованої мовцем непрямої евіденційності, протиставлень

достовірність/недостовірність, знання/незнання відповідно до типу діалогічних відношень у староукраїнських текстах; визначення релевантності висновків комунікативної та когнітивної лінгвістики в історичній площині дослідження.

Отже, цілісність концепції модусу передбачає характеристики основних модусних смислів на основі аналізу екстра- та інтралінгвальних чинників, які зумовлюють їх формування і функціонування, враховує взаємозв'язок дослідження мовної та мовленнєвої (дискурсивної) категорій.

Модус аналізується крізь комунікативно-дискурсивну призму, що виходить за межі речення, висловлення в текстовий, дискурсивний вимір і легітимізує дискурсивний аналіз в історичній площині, а діахронічна реконструкція ілюструє універсальність когнітивної і комунікативної концептуалізації світу, удосконалює методику використання дискурс-аналізу в історії мови. Обґрунтування модусу як комплексної проблеми дослідження суб'єктивності зумовлює визначення в тексті когнітивних характеристик мовця у вигляді референції, рефлексії, аксіології актуалізованої ситуації, що підтверджує статус модусу як дискурсивної категорії, а також когнітивно-епістемічної категорії.

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка, событие, факт. — М. : Наука, 1988. — 341 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. — М. : Изд-во иностр. лит., 1955. — 416 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика /пер. с фр. — М. : Прогресс, 1974. — 448 с.
4. Брицци В.М. Модальна граматику дискурсу як один із напрямів семантико-синтаксичних досліджень // Мовознавство. — 2006. — № 2–3. — С. 101–110.
5. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. — К. : Наук. думка, 1992. — 222 с.
6. Вихованець І.Р. Граматика української мови : Синтаксис. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
7. Вихованець І.Р., Городенська К.Г.. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматику української мови. — К. : Пульсари, 2004. — 400 с.
8. Городенська К.Г. Дери́вація синтаксичних одиниць. — К. : Наук. думка, 1991. — 192 с.
9. Гу́йванюк Н.В. Слово — Речення — Текст : Вибр. праці. — Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. — 664 с.
10. Гу́йванюк Н.В. Синтаксис релігійних повчань // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наук. праць / наук. ред. Б.І. Бунчук — Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. — Вип. 506–508: Слов'янська філологія. — С. 17–27.
11. Дейк Т. ван. Макростратегии // Т.А. ван Дейк. Язык. Познание. Коммуникация /пер. с англ. — М. : Прогресс, 1989. — С. 41–67.
12. Загітко А.Л. Теорія сучасного синтаксису: монографія. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — 378 с.
13. Карнап Р. Значение и необходимость. Исследование по семантике и модальной логике. — М. : Изд-во иностр. лит., 1959. — 382 с.
14. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. — Л. : Наука, 1978. — 386 с.
15. Ніка О.І. Модус у староукраїнській літературній мові другої половини XVI — першої половини XVII ст. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. — 444 с.
16. Плющ М.Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. — К. : Вища школа, 1986. — 176 с.

17. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности // Язык и наука конца 20 века. — М. : Российский гуманитарный ун-т, 1995. — С. 35–73.
18. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. — К. : Основи, 1998. — 324 с.
19. Телеки М.М. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру / М.М. Телеки, В.Д. Шинкарук. — Миколаїв, 2007. — 168 с.
20. Фуко М. Археологія знання : пер. с фр. — К. : Ника-Центр, 1996. — 208 с.
21. Хинтиikka Я. В защиту невозможных возможных миров // Хинтиikka Я. Логико-эпистемологические исследования. — М. : Прогресс, 1980. — С. 228–244.
22. Шинкарук В.Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : монографія / В.Д. Шинкарук. — Чернівці : Рута, 2002. — 272 с.
23. Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол // Принципы типологического анализа языков различного строя. — М. : Наука. Главн. ред. вост. л-ры, 1972. — С. 95–113.
25. СУМ — Словник української мови XVI ст. — першої половини XVII ст. : у 28 вип. / НАН України, Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича / Д. Гринчишин та ін. (відп. ред.). — Львів, 1994–2006. — Вип. 1–13.

Oksana Nika (Kyiv)

THEORY OF MODUS IN THE MODERN LINGUISTIKS

The author establishes the status of the modus as a metacategory, defines its main categories — evidential, persuasive, epistemic and characterizes the corresponding modus meanings: evidential, persuasive and epistemic. For the first time in historical linguistics the modus is presented as a discursive category reflecting in the text the result of the cognitive process of the speaker through his or her attitude towards the source of information and the way it is received, the trustworthiness level of the information, the speaker's to the epistemic notions. The author defines the cognitive-epistemic peculiarities of the modus.

Key words: modus, evidentiality, persuasiveness, epistemicism, Old literary Ukrainian language, discourse analysis.